

Dr Bartosz Łukaszewski

**FUNKCJONOWANIE SPOŁECZNO-EMOCJONALNE
MŁODZIEŻY ZAGROŻONEJ MARGINALIZACJĄ I WYKLUCZENIEM SPOŁECZNYM
PERSPEKTYWA JAKOŚCIOWA**

Statystyczna, ilościowa forma badań ewaluacyjnych z racji swej istoty wypiera możliwość dotarcia do sfery intersubiektywnej, wewnętrznych znaczeń i pogłębionych deklaracji. Dane o charakterze interakcyjnym, jednostkowym¹, pomimo nieprzydatności w kontekście szerokiego uogólniania zawierają jednakże szereg informacji dotyczących atrybutów i wartości przypisywanych danym zjawiskom, sytuacjom i stosunkom społecznym. W odniesieniu do społeczno-emocjonalnego funkcjonowania młodzieży zagrożonej marginalizacją i wykluczeniem to właśnie perspektywa jakościowa (związana z tzw. „oddaniem głosu”) wydaje się polem możliwie pełnej rekonstrukcji procesu budowy definicji sytuacji, a poprzez to adaptacji do rzeczywistości. W tym ujęciu szczególnie ważne staje się rozumienie i wyjaśnianie zjawisk społecznych, a nie ich systematyczny i „policzalny” opis².

Jako, iż w uprzednich publikacjach³ przedstawiono ilościowe i ewaluacyjne aspekty procesu badawczego „Relacje z otoczeniem – znaczenia, symbole, wartości – czynniki rozwoju i czynnika ryzyka na przykładzie podopiecznych Fundacji „Naszym Dzieciom” niniejszy artykuł koncentruje się wokół opisaney wyżej w skrótovej formie percepcji jakościowej.

Baza metodologiczna

¹ Deklaratywne, oparte o wypowiedzi aktorów zdarzeń.

² Zob. np. J.C. Kaufmann, **Wywiad rozumiejący**, Warszawa 2010, s. 36-40.

³ Zob. B. Łukaszewski, D. Kuciński, **Funkcjonowanie społeczno-emocjonalne podopiecznych Fundacji „Naszym Dzieciom”. Perspektywa ewaluacyjna**, źródło internetowe: <http://fundacjanaszymdzieciom.pl/wp-content/uploads/2014/01/Bartosz-Lukaszewski-Dominik-Kucinski-Funkcjonowanie-spooleczno-emocjonalne-podopiecznych-Fundacji-Naszym-Dzieciom.pdf>, dnia 27.07.2014, B. Łukaszewski, **Uwarunkowania procesu wychowania w świetle subkultur i środowisk młodzieżowych zagrożonych wykluczeniem społecznym**, w: J. Mierzwa (red.), **Wychowanie i edukacja w kontekście społeczności lokalnej**, Jarosław 2013, s. 111-128.

Podstawę analizy danych kwalitatywnych stanowi materiał badawczy pozyskany w ramach zogniskowanego wywiadu grupowego (FGI) „Relacje z otoczeniem – znaczenia, symbole, wartości”. Wywiad przeprowadzono z 12 podopiecznymi Fundacji „Naszym Dzieciom” (9 płci męskiej, 3 płci żeńskiej, w wieku 14-22 lata, po 2 osoby w wieku 14, 17, 18, 22 lat oraz 3 osoby w wieku 15 lat). Scenariusz wywiadu zbudowany został w oparciu o następujące bloki analityczne: interakcje z osobami dorosłymi – rodzina, szkoła, inni dorośli (mocne/słabe strony, szanse/zagrożenia), normy społeczne – nakazy, zakazy, powinności, emocje/uczucia (mocne/słabe strony, szanse/zagrożenia), refleksyjność, samoświadomość, tożsamość⁴.

Wnioski

Interpretacyjną i weryfikacyjną część analizy danych odniesiono (w zakresie wypowiedzi badanych) do kategorii pola semantycznego (znaczeniowego)⁵, poprzedzonego oczywiście wcześniejszą operacjonalizacją wyróżnionych zmiennych. W świetle wymienionych zakresów tematycznych uzyskano następujące rezultaty:

- Interakcje z osobami dorosłymi – rodzina, szkoła, inni dorośli (mocne/słabe strony, szanse/zagrożenia):
 - ✓ dezintegracja środowiska rodzinnego – „jeśli chodzi o mocne strony to w moim przypadku biorę pod uwagę tylko mamę”⁶
 - ✓ zauważalne problemy komunikacyjne przy jednoczesnym deklarowaniu wartości wzajemnej pomocy/wsparcia⁷ – „to chyba nie jest pozytywne, w sumie moich rodziców nie bardzo jakoś interesuje to co robię ja, a mnie nie interesuje to co oni”⁸

⁴ Bipolarna struktura zakresów tematycznych zaczerpnięta została z analizy SWOT.

⁵ Por. R. Robin, **Badanie pól semantycznych: doświadczenia Ośrodka Leksykologii Politycznej w Saint-Cloud**, w: M. Głowiński (red.), **Język i społeczeństwo**, Warszawa 1980, s. 205-282.

⁶ Paulina, lat 18.

⁷ Na temat rodzinnych problemów komunikacyjnych determinujących trudności emocjonalne wpływające następnie (przy braku umiejętności ich rozwiązywania) na przemoc wśród rówieśników w środowisku szkolnym zob. np. B. Łukaszewski, K. Gostkowska, J. Kowszun, M. Kowalska, M. Kubicka, W. Rosa, **Przemoc wśród młodzieży gimnazjalnej. Pilotażowe studium przypadku na przykładzie warszawskich gimnazjalistów. Raport z badań**, w: S. Sorys, T. Bratkowski, **Wiedza, umiejętność, kompetencje wobec przemian XXI wieku**, s. 181-187.

⁸ Łukasz, lat 18.

- ✓ obecność konfliktu międzypokoleniowego – „Dziadkowie. Oni nadal żyją w swoich latach młodości. Dziewczynki uważają za idealne, one nic nie mogą zrobić złego. Być w domu, szydełkować, robić na drutach i wszystkim podstawić pod nos. I mieć dobre oceny w szkole. Tak samo z dziadkiem. Dla nich facet to jest odpowiednia istota, a kobieta to jest dno”⁹
- ✓ w ramach środowiska szkolnego dostrzegalne są problemy komunikacyjne związane ze stereotypowym postrzeganiem uczniów po części zaangażowanych subkulturowo – „Bo te nauczycielki są jakieś pokręcone. Nic nie robisz a one się na ciebie drą. Znaczący, w sensie że nic nie robisz, że ktoś gada a ona nie na tą osobę co trzeba się drze. Ostatnio taka zaczęła mnie szarpać i rzuciła mną o tablicę”¹⁰, „(...) ja kiedyś rzuciłem kredą, bo mnie wkurzyła jedna”¹¹
- ✓ w ramach miejsca zamieszkania zauważalne są problemy związane ze stygmatyzującym oddziaływaniem otoczenia sąsiedzkiego – „Te mohery to za byle co się sapią”¹²
- ✓ w ramach inicjacji dewiacyjnej dochodzi nierzadko do kontaktów (o charakterze antagonistycznym) ze służbami prewencyjnymi – „pierwsze to o kradzież, ostatnie o palenie”¹³, „spisywanie, przesłuchania, tego typu”¹⁴, „zabraliśmy koledze czapkę, potem podpalił włosy mu, no i później przyjechała policja, wywieźli nas w kajdankach ze szkoły, później na Żytnią, siedzieliśmy z dwie, trzy godziny, aż spiszą ten protokół i zawieźli nas na Wiśniową, siedzieliśmy dwa dni”¹⁵

- Interakcje z rówieśnikami - klasa, szkoła, osiedle (mocne/słabe strony, szanse/zagrożenia):

⁹ Paulina, lat 18.

¹⁰ Dominik, lat 15.

¹¹ Tenże.

¹² Kuba, lat 19.

¹³ Roksana, lat 17.

¹⁴ Kuba, lat 19.

¹⁵ Mateusz, lat 17.

- ✓ na polu kontaktów z rówieśnikami obecna jest dychotomia pomiędzy relacjami w środowisku szkolnym/w klasie, a relacjami w ramach osiedla zamieszkania – „W szkole to nie za bardzo, zależy z kim. No na przykład z mojej klasy mogę się dogadać z dwoma osobami bo inni mnie wkurzają”¹⁶, „mam takie tam kontakty, że nie przebywam z ludźmi z klasy akurat”¹⁷, „Na osiedlu w porządku, kolega mi tutaj pomógł, życiowo”¹⁸
- ✓ zauważalny jest wpływ grupy rówieśniczej na tzw. inicjację dewiacyjną – „wpływ rówieśników doprowadził do zmieniania się w absurdalny sposób”¹⁹, „np. do palenia”²⁰
- Normy społeczne – zakazy, nakazy, powinności:
 - ✓ w ramach norm społecznych zauważyć można konflikt pomiędzy wartościami uznawanymi, a odczuwanymi, niepełną internalizację wartości społecznych (dopasowywanie tychże do partykularnego kontekstu sytuacyjnego) – „Czasem przestrzegam zasad, a czasem nie, jak mi się nie podobają”²¹, „Niektóre zasady uważam za bezsensowne”²², „Swoich zasad przestrzegam”²³, „Przestrzegam jak mi podpasują”²⁴
 - ✓ element punitywne systemu prawnego stanowi główny czynnik wstrzymujący zachowania pozanormatywne – „Bardziej przestrzegam, nie chcę mieć kolejnej sprawy”²⁵
- Emocje/uczucia (mocne/słabe strony, szanse/zagrożenia):

¹⁶ Tenże.

¹⁷ Łukasz, lat 18.

¹⁸ Piotrek „Żaba”, lat 15.

¹⁹ Paulina, lat 18.

²⁰ Roksana, lat 17.

²¹ Kuba, lat 19.

²² Julka, lat 17.

²³ Mateusz „Shorty”, lat 22.

²⁴ Paulina, lat 18.

²⁵ Dominik, lat 15.

- ✓ podstawowe problemy emocjonalne związane są z niekontrolowaną złością, agresją – „Jak mnie coś denerwuje to już nie mogę panować nad sobą”²⁶, „Złość. Tak najbardziej. Raz jak nie panowałam z uczuciami to dwa razy w ryja walnęłam dziewczynie. A tak to staram się to tłumić w sobie”²⁷
- ✓ problemy emocjonalne pogłębianie są w wyniku stosowania substancji psychoaktywnych – „mam zniszczoną psychikę, doszczętnie, przez wszystkie balety”²⁸, „Ja to nie mogę pić jak jestem smutny albo zły. Bo się robię agresywny”²⁹
- Rozwój społeczno-osobowościowy – zainteresowania/plany/cele (mocne/słabe strony, szanse/zagrożenia):
 - ✓ słabe strony deklarowane przez respondentów związane są głównie ze sferą edukacji, określaną jako restrykcyjna, co wpływa na wyraźnie niechętną postawę³⁰ – „słabe strony to nawet nie nauka, a lenistwo”³¹, „rozwój utrudniają narkotyki, lenistwo”³²
 - ✓ podstawowe mocne strony związane są z indywidualnymi zainteresowaniami, hobby, w tym głównie twórczością muzyczną, a także aktywnością sportową – „muzyka, nagrywanie, to jedna z mocnych stron”³³, „chciałabym pójść na AWF (...) w piłce nożnej wygrane różne turnieje mazowieckie”³⁴
- Refleksyjność, samoświadomość, tożsamość:

²⁶ Mateusz, lat 17.

²⁷ Paulina, lat 18.

²⁸ Mateusz „Shorty”, lat 22.

²⁹ Łukasz, lat 18.

³⁰ Por. jednocześnie z danymi przytaczanymi przez P. Zimbardo, według którego co piąty polski uczeń miał lub ma poważne problemy emocjonalne związane z nauką, źródło internetowe: <http://www.rp.pl/artukul/1044039.html>, dnia 27.07.2014.

³¹ Roksana, lat 17.

³² Mateusz „Shorty”, lat 22.

³³ Tenże.

³⁴ Roksana, lat 17.

- ✓ zauważalny jest problem ze zdefiniowaniem indywidualnej tożsamości w perspektywie terażniejszej³⁵, jednocześnie wyraźnie dostrzegalne są dążenia i aspiracje dotyczące przyszłej identyfikacji tożsamościowej formułowane na podstawie wyżej wymienionych elementów aktywności opartej o zainteresowania etc.

Podsumowanie

Zdaniem J. Mariańskiego znaczna część polskiej młodzieży znajduje się w sytuacji „dysonansowo-stresowej”, związanej m.in. z brakiem spójności pomiędzy różnymi typami wartości przekazywanych młodym jednostkom³⁶. Poszerzenie zakresu dysonansu wpływa na pojawienie się kryzysu tożsamości³⁷. Obraz jaki wyłania się z rezultatów autorskich badań stanowi potwierdzenie, a nierzadko pogłębienie (z racji próby badawczej opartej o środowisko młodzieży zagrożonej marginalizacją i wykluczeniem społecznym) tendencji ogólnomłodzieżowych. Obserwowany jest zatem rozkład instytucjonalnej sfery socjalizacyjno-wychowawczej, niedostateczna refleksyjność, brak umiejętności budowy trwałych struktur tożsamościowych, doraźność percepcji (zorientowanie na terażniejszość w zakresie postrzegania rzeczywistości). W połączeniu z niedostatecznym poziomem wiedzy³⁸ powyższe czynniki mogą determinować reprodukcję podległości zarówno stricte rozwojowej jak i warstwowo-klasowej (w dłuższym przedziale czasowym).

W świetle przedstawionych tendencji (przybierających na sile w obrębie środowisk „ryzykownych”) konieczną staje się skoordynowana, międzysektorowa strategia wypracowywania trwałych struktur tożsamościowych, stanowiących podstawę rozwoju społeczno-osobowościowego młodzieży opartego o indywidualne

³⁵ Na temat rozkładu refleksyjnego aspektu funkcjonowania młodzieży zob. np. B. Łukaszewski, K. Gostkowska, J. Kowszun, M. Kowalska, M. Kubicka, W. Rosa, **Przemoc...**, dz. cyt., s. 177-181.

³⁶ Rolę odgrywają tu m.in. środowisko rodzinne, środowisko szkolne, kultura masowa, religia.

³⁷ J. Baniak, **Między buntem a potrzebą akceptacji i zrozumienia. Świadomość religijna i moralna a kryzys tożsamości osobowej młodzieży gimnazjalnej**, Kraków 2008, s. 28. Wśród gimnazjalistów kryzys tożsamości o charakterze egzystencjalnym determinuje w 58% trudności w odnajdywaniu się w rzeczywistości społecznej, tamże s. 29.

³⁸ Por. tegoroczne wyniki matur, źródło internetowe:

http://maturzysta.dlastudenta.pl/arttykul/Wyniki_matur_2014_Bardzo_slaba_zdawalnosc,107207.html, dnia 27.07.2014.

predyspozycje i zainteresowania. Szczególnie istotna jest w tym przypadku rola organizacji trzeciego sektora zapewniających młodzieży funkcjonalny kontakt z osobami dorosłymi. Potwierdzają to rezultaty badań młodzieży gimnazjalnej (szerzej niż inne kategorie młodzieży poddanej oddziaływaniu czynników kryzysu tożsamości) autorstwa J. Baniaka – 17,2% gimnazjalistów myślało o samobójstwie, natomiast jedynie 35,6% tychże pozostających w sytuacji kryzysu tożsamości zwróciło się o pomoc do osób uważanych za autorytety (z ogółu 49,5% oczekujących akceptacji i zrozumienia własnej sytuacji), 25,6% do osób dorosłych, 10% za pewniejszą formę pomocy uznało kontakty z rówieśnikami³⁹. Prawie połowa badanych (47,8%) pozostaje w sytuacji alienacji, nie licząc na akceptację i zrozumienie⁴⁰.

Nota o autorze: dr Bartosz Łukaszewski, główny kierunek zainteresowań autora to analiza dewiacji, subkultur i środowiska rodzinnego w świetle przemian „postindustrialnych”. Obecnie prowadzi badania nad warszawską subkulturą hip-hopową, młodzieżą zagrożoną wykluczeniem społecznym, a także pamięcią zbiorową w perspektywie biograficznej. Kierownik merytoryczny Klubu Młodzieżowego Fundacji „Naszym Dzieciom”, animator społeczno-muzyczny w Fundacji „Naszym Dzieciom”, realizator nagrań w Studiu Projekt Fundacji „Naszym Dzieciom”.

³⁹ Zob. J. Baniak, *Między...*, dz. cyt., s. 37.

⁴⁰ Tamże.